

АСОЦІАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬГОСПТЕХНІКИ ЯК ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КООПЕРАТИВНОЇ ІДЕЇ

М. А. Шлапак, к. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

Зростаюча потреба в продуктах харчування та сільськогосподарській сировині об'єктивно вимагає істотного підвищення продуктивності агропромислового виробництва, зумовлює об'єктивну необхідність пошуку механізмів посилення ресурсовіддачі у сільському господарстві та дотичних галузях економічної діяльності. Особливо значущим слід вважати ринкове регулювання використання ресурсів, роль якого стає вирішальною у постіндустріальній фазі розвитку країн із сформованим громадянським суспільством. Для таких умов характерним є високий ступінь поширеності демократичних ініціатив в економіці, інноваційна спрямованість структурних перетворень, культ знань та фахової обізнаності, підвищення організаційної культури господарюючих суб'єктів, зростаюча роль сфери послуг національних економік. У зазначеному ключі варто звернути увагу на використання ресурсів, що принципово визначають темпи науково-технічного прогресу суспільства, забезпечують його інноваційний прорив.

Для сільського господарства це, передусім, – системи машин і новітні технології виробництва та переробки продукції галузі. Проте, доступ до таких науково-технічних досягнень для сільськогосподарських товаровиробників, особливо відносно невеликих за фізичними розмірами своїх господарств і обсягами ділової активності, досить обмежений. Тому за існуючих умов їм не обійтися без організованої взаємодії щодо спільного (асоціаційного) забезпечення та використання у своїх господарствах сучасної високопродуктивної та енергозберігаючої сільськогосподарської техніки.

Незважаючи на значну кількість і різноплановість проведених досліджень зазначеної проблеми, недостатньо вивченими і вирішеними залишаються питання ідентифікації можливих рівнів взаємодії сільськогосподарських товаровиробників (передусім фермерів і власників особистих селянських господарств) у придбанні та використанні техніки. Особливо це стосується обґрунтування доцільності створення відповідних організаційних структур корпоративного типу (тобто без об'єднання самих господарств),

унікнення знеособлення у використанні засобів виробництва, підвищенні мотивації участі у таких об'єднаннях.

Мета даного дослідження полягає у теоретичному узагальненні можливостей та обґрунтуванні ймовірного розвитку кооперативного співробітництва сільськогосподарських товаровиробників в отриманні доступу до сучасних технічних засобів для здійснення своєї основної діяльності, їх придбанні та забезпеченні ефективного використання за допомогою організаційних структур корпоративного (асоціаційного) типу.

Об'єктивна необхідність асоціаційного використання техніки зумовлена потребою у практичному забезпеченні сільгосптоваровиробників новітніми, технологічно просунутими системами механізації сільського господарства. Найбільшого значення це набуває для господарств що: мають обмежений фізичний розмір, не мають достатнього доступу до інвестиційного капіталу та залежать від сезонних коливань потреби у робочій силі та техніці. Безперечно, асоціаційне використання сільськогосподарської техніки є одним з підходів, що зробить сучасне технічне забезпечення доступним для переважної частини господарств з гарантією максимально ефективного використання інвестицій у механізацію. Водночас, термін «асоціаційне використання» зазвичай визначається просто як будь-які засоби, потужності, обладнання і машини, що використовуються у більш ніж одному господарстві чи сільськогосподарському підприємстві. Асоціаційна взаємодія сільськогосподарських товаровиробників має значні переваги для ефективного використання техніки. По-перше, за цієї форми взаємодії вартість володіння технікою розподіляється на всіх членів групи. По-друге, оптимізується час використання техніки. Вартість володіння технікою зменшується пропорційно збільшенню культивованих за допомогою цієї техніки площ. По-третє, частково вирішується проблема пошуку необхідних коштів на придбання нової техніки.

Спрямовуючи проєкцію такого методологічного бачення на предмет даного дослідження, можна визначити, що *асоціаційне використання сільськогосподарської техніки – це сфера діяльності та спосіб групових дій товаровиробників з метою задоволення своїх інтересів в отриманні доступу до технічного оснащення власних господарств (придбання, використання та обслуговування технічних засобів сільськогосподарського призначення) на основі створення організаційної структури корпоративного типу, здатної забезпечити результат (ефект), який їм неможливо одержати, діючи індивідуально.* Принципова відмінність асоціаційної структури від

колективного господарювання полягає у збереженні приватного землеволодіння (або приватно-орендного землекористування), унеможливленні знеособленого використання сільськогосподарської техніки та зміцненні демократичних інститутів ринкової трансформації аграрного сектора.

Найбільш простою і поширеною організаційною формою спільного використання техніки є *неформальна (сусідська) взаємодопомога*. Вона не вимагає набуття спільної власності, будь-яких зобов'язань та юридичного оформлення. У деяких країнах, особливо Європейського Союзу, набули певного поширення *товариства спільного володіння технікою* з отриманням або без отримання статусу юридичної особи. Їх члени, об'єднуючи капітал, формують системи сільськогосподарських машин для виконання замовлень як членів свого товариства, так й сторонніх осіб. *Машинні кола (Machinery Rings)* – одна з найпоширеніших форм асоціаційного використання сільськогосподарської техніки, заснованих на приватній власності, являє собою об'єднання фермерських господарств для спільного використання сільськогосподарської техніки і надання механізованих послуг стороннім особам. Найбільш доцільною така організаційна форма визнається у випадках, коли виникає потреба у використанні дорогої, високопродуктивної або спеціалізованої техніки у короткостроковий період. *Спеціалізовані кооперативи* з надання техніко-технологічних послуг спеціалізуються на придбанні та використанні машин та обладнання, які недоцільно тримати в одноосібному володінні, організації оптимального використання техніки своїх членів-клієнтів, уникненні зайвих ринкових посередників, використанні професійного управлінського персоналу та висококваліфікованих кадрів робочих професій.

В основу аналізу рівня технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, результати якого мають бути підґрунтям стратегічного планування техніко-технологічної бази, доцільно покласти двоетапну класифікацію суб'єктів агробізнесу за кількістю тракторів, що припадає на одне сільськогосподарське підприємство, та площею ріллі у розрахунку на 1 трактор. Подальший порівняльний аналіз із застосуванням матричних методів дасть можливість визначити сценарій техніко-технічного розвитку кожного окремого підприємства. Виділено чотири можливих сценарії: занепад технічної бази підприємства; негативні тенденції технічного забезпечення; неперервне нарощення парку (але за рахунок придбання тракторів однієї й тієї ж марки та потужності); розвиток підприємства.

Стратегії техніко-технологічного забезпечення діяльності підприємств, що різняться за розміром, ефективністю діяльності, наявним ресурсним та інвестиційним потенціалом, також мають бути різними. З огляду на це, перед безпосередньо обґрунтуванням особливостей технічного забезпечення, проведено кластерний аналіз підприємств за площею ріллі на 1 фізичний трактор, кількістю фізичних тракторів у розрахунку на 1 підприємство, загальною площею ріллі, повною собівартістю сільськогосподарської продукції. За результатами узагальнення особливостей і проблем технічного забезпечення підприємств у межах кожного із побудованих кластерів обґрунтовано напрями поступового переходу до розширеного відтворення техніко-технологічної бази. Відмінними у розрізі кластерів є оптимальні джерела фінансування технічного забезпечення та способи залучення інвестиційних ресурсів, потенційні партнери для взаємодії, перспективні види технічних засобів та технологій.

Реалізація більшості із заходів щодо покращення техніко-технологічного забезпечення може мати суттєво вищу ефективність у разі групової взаємодії сільськогосподарських підприємств. Однак, обґрунтування напрямів співпраці суб'єктів агробізнесу має бути кількісно обґрунтованим, що передбачає використання спеціального математичного апарату. У дослідженні виділено критерії, за якими сільськогосподарському підприємству буде рекомендована та чи інша форма асоціативної взаємодії.

У дослідженні обґрунтовано процедуру визначення потреби у техніці сільськогосподарських підприємств, що мають намір спільно використовувати агротехнічні засоби. Запропонована процедура включає такі етапи: 1) обчислення максимального строку виконання агротехнічної операції; 2) визначення обсягу робіт, який можна виконати за зміну із залученням лише наявної на підприємстві техніки; 3) визначення загального обсягу необхідних робіт, виходячи із площі посіву сільськогосподарських культур; 4) розрахунок часу, який необхідний для виконання всього обсягу агротехнічних робіт; 5) обчислення різниці між часом необхідним та максимально можливим строками виконання всього обсягу агротехнічних робіт; 6) визначення загального часу, якого не вистачає всім сільськогосподарським підприємствам, що мають намір використовувати техніку на асоціативних засадах.

Для врахування дії факторів невизначеності та ризику розроблено стохастичну модель оптимізації машинно-тракторного парку сільськогосподарських товаровиробників. Її головним призначенням є уточнення переліку та кількості технічних засобів, які

слід докупувати. Критерієм оптимальності стохастичної моделі оптимізації машинно-тракторного парку є максимальна ймовірність того, що сумарна вартість придбаних технічних засобів буде не більшою за доступний членам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу грошовий капітал.

До обмежень задачі включено: 1) необхідність своєчасного виконання агротехнічних операцій для забезпечення неперервності технологічного процесу всіх членів об'єднання; 2) витрати на виконання всіх агротехнічних робіт не мають перевищувати поточні витрати; 3) ймовірність того, що агротехнічні роботи будуть виконані у встановлені агротехнічні періоди, має бути не вищою за мінімально встановлену межу; 4) обмеження за машинно-тракторними агрегатами, які є в наявності у членів кооперативу.

Технічне забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах посилення конкуренції на аграрних ринках передбачає врахування технологічної складової, зокрема використовуваних геоінформаційних систем та технологій. За умов дефіциту інвестиційного капіталу процедуру геоінформатизації доцільно провадити у кілька етапів, зокрема: 1) визначення геоінформаційних систем, перспективних для освоєння; 2) їх ранжирування за розміром потенційного ефекту; 3) визначення можливості самостійного впровадження геоінформаційних систем у господарську діяльність підприємства; 4) у разі необхідності, пошук партнерів для організації спільного придбання та використання геоінформаційних систем; 5) обґрунтування оптимальної форми асоціаційного використання геоінформаційних систем і для цього необхідних агротехнічних засобів. У процесі реалізації розробленої методики здійснено прогноз потенційних економічних ефектів за рахунок зростання урожайності та зменшення собівартості виготовленої продукції.

Таким чином, за сучасних умов прийнятною та перспективною для теперішнього етапу структурних трансформацій аграрного сектора слід вважати асоціаційну організаційну модель спільного використання сільськогосподарської техніки. Вона базується на корпоративній формі приватної власності, що не вимагає фізичного об'єднання господарств учасників і обмежує їх матеріальну відповідальність лише індивідуальною часткою в об'єднаному капіталі. Асоціаційні форми взаємодії товаровиробників стають на перешкоді поширенню спекулятивно-посередницьких формувань, знеособленому та невмотивованому використанню сільськогосподарської техніки, «тінізації» аграрного сектора.